

УДК 347.633(477)

Мельник Олександр Володимирович,
аспірант кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ОБУМОВЛЕНІ ДІЄЮ ТАЄМНИЦІ УСИНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Таємниця усиновлення як складова таємниці сімейного життя офіційно визнана у законодавстві протягом тривалого періоду часу. Її закріплення було обумовлено перш за все психологічними факторами: бажанням людини мати повноцінну родину з дітьми та намаганням приховати від сторонніх осіб певні причини, що унеможливають народження власних дітей. Отримавши своє визнання на законодавчому рівні, збереження таємниці усиновлення відбувається завдяки засобам цивільно-правового регулювання відносин, за її розголошення встановлюється кримінальна відповідальність. Протягом певного часу погляди суспільства на родинні та суспільні цінності змінюються, що обумовлює доцільність перегляду певних положень цивільного законодавства з метою його реформування.

Стан дослідження теми. Питання охорони таємниці усиновлення розглядалися багатьма вченими як в аспекті надання цивільно-правової охорони, в аспекті притягнення до кримінальної відповідальності за її розголошення, забезпечення її під час судового провадження, тощо. Поміж інших слід відмітити праці Г.О. Біліної, В.А. Ватраса, О.О. Грабовської, К.М. Глиняної, Л.А. Ольховик, Т.А. Стоянової. Незважаючи на детальне розкриття зазначеними вченими питань, пов'язаних зі збереженням таємниці усиновлення, потребують додаткового розгляду проблеми, що виникають у сучасному суспільстві та обумовлюють скасування режиму таємниці усиновлення.

Мета статті. Дослідження проблем, що виникають у зв'язку з дією на Україні таємниці усиновлення, визначення недоліків законодавчих положень щодо таємниці усиновлення та розробка пропозицій щодо напрямків удосконалення чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу. У багатьох країнах склалися різні підходи до врегулювання

відносин з усиновлення: від її визнання на законодавчому рівні до заборони її впровадження. При закріпленні у законодавстві норм щодо можливості збереження у таємниці факту усиновлення чи, навпаки, заборони існування такої таємниці, враховують різноманітні фактори: статистичні дані щодо усиновлення та його скасування; психологічні фактори, які впливають на розвиток дитини та відносини у родині; наслідки, що виникають у випадку скасування усиновлення або розголошення таємниці усиновлення, тощо. У більшості країн намагаються детально проаналізувати можливість завдання психологічної травми дитині, внаслідок розкриття інформації про її дійсне походження.

Кожна родина при усиновленні дитини з урахуванням всіх обставин, пов'язаних з народженням цієї дитини, відмовою від неї батьків або залишенням її сиротою, віком дитини, наявністю інших дітей у родині, з відносинами з іншими членами своєї родини вирішують для себе питання про доцільність встановлення таємниці щодо факту усиновлення ними певної дитини. Вони можуть відмовитися від встановлення режиму таємниці або погодитися на його встановлення, що тягне за собою певні наслідки щодо збереження інформації про усиновлення у таємниці та покладення обов'язку на осіб, пов'язаних з оформленням відповідних документів про усиновлення, збереження у таємниці всіх обставин цієї справи.

В Україні відносини щодо охорони таємниці усиновлення урегульовані статтями 226-228 Сімейного кодексу України [1] (далі – СК України), але на жаль, його положення не є досконалими та потребують перегляду з врахуванням сучасних проблем, що виникають при реалізації норм про таємницю усиновлення.

Статтею 226 СК України врегульовано охорону відносин, що виникають на стадії пошуку дитини, зокрема: особа має право на таємницю пере-

бування на обліку тих, хто бажає усиновити дитину, пошуку дитини для усиновлення, подання заяви про усиновлення та її розгляду, рішення суду про усиновлення. Даною статтею у частинах другій та третій закріплюється загальне правило про приховання від дитини, яка усиновлена, цього факту та можливість розкриття для неї цієї інформації після досягнення нею чотирнадцяти років.

Одне з проблемних питань, що існує у чинному законодавстві, пов'язано з віком дитини, з якого можливо розкриття інформації про її власне походження. Будь-який дитячий психолог підтвердить, що чотирнадцятирічний вік є так званим «перехідним» у становленні особистості і розкриття такої інформації у цьому віці може негативно вплинути на психологічний стан дитини, її відносини з оточуючими. В деяких країнах та деяких родинах взагалі не вважають потрібним приховувати факт усиновлення.

Безперечно, коли від усиновлених дітей не приховується інформація про факт усиновлення, їм не завдається психологічна травма від несподіваного розголошення інформації, яке не завжди здійснюється прийомними батьками. У певних випадках інформація може бути надана дитині сторонніми особами, без відповідної психологічної підготовки, та без погодження з батьками-усиновителями, негативні наслідки чого іноді неможливо передбачити. З врахуванням викладеного, слід зазначити, що спірним питанням є взагалі доцільність існування норм про таємницю усиновлення.

Інше проблемне питання пов'язано зі здійсненням контролю за правами усиновленої дитини. Органи опіки та піклування при здійсненні контролю за усиновленим, як правило, не спілкуються з друзями родини усиновленої дитини, сусідами та іншими оточуючими для запобігання розголошення інформації про факт усиновлення. Це знижує дієвість такого контролю та фактично зводить його до дослідження матеріальних умов, в яких проживає дитина.

Душеву атмосферу у родині за короткий час контролю відчуті досить проблематично. У деяких випадках, на жаль, родина стає «показово-зразковою» лише на час такої перевірки. За таких умов досить часто контролюючи особи не можуть реагувати належним чином на жорстке відношення до дитини з боку батьків та надати належний захист постраждалій дитині.

Питання контролю за умовами проживання усиновленої дитини набуває певної проблематичності при її усиновленні іноземцями. Право на таємницю усиновлення у таких випадках обмежується і це є позитивним фактором. Усиновлення дитини, яка є громадянином України, особою, яка

є громадянином держави, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги, не є таємним, якщо у державі, в якій усиновлювач постійно проживає і в яку має переїхати дитина, усиновлення не є таємним. Усиновлення дитини, яка є громадянином України, особою, яка є громадянином держави, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги, і якщо ця особа в Україні постійно не проживає, не є таємним. Враховуючи кількість випадків щодо неналежного виховання дітей з пострадянського простору, це правило є доцільним.

На жаль, у більшості випадків про неналежну увагу батьків-іноземців до усиновлених ними дітей суспільство та органи опіки та піклування дізнаються з новин, коли вже дитині не можна нічим допомогти. Як реакція на неналежне виховання у деяких країнах приймаються закони, що обмежують право іноземців на усиновлення взагалі. Прикладом є прийняття у Російській Федерації так званого «Закону Діми Яковлєва» (Федерального закону від 28.12.2012 р. № 272-ФЗ «Про заходи впливу на осіб, які причетні до порушень основоположних прав і свобод людини, прав та свобод громадян Російської Федерації» [2]), яким заборонено громадянам США всиновлювати дітей з Російської Федерації. Такі обмеження, не тільки на таємницю усиновлення іноземцями, але й зокрема на власне усиновлення є доцільними.

Інше проблемне питання виникає з усиновленням у країнах, де офіційно визнані нетрадиційні сімейні цінності, а саме: укладення одностатевих шлюбів. У випадку легалізації одностатевих шлюбів в Україні на вимогу Європейського Союзу, питання щодо можливості взагалі усиновлення дітей такими парами є досить болючим, адже у такому випадку з дитинства будуть порушені уявлення про традиційні сімейні цінності, про взаємостосунки чоловіка та жінки. Таємниця усиновлення як така у даному випадку виключається, а до питання щодо можливості усиновлення дітей такими парами слід підходити з обережністю та доцільно, на мій погляд, заборони таким парам всиновлювати дітей.

Інше проблемне питання, що виникає при встановленні режиму таємниці усиновлення пов'язано з забезпеченням її охорони та встановленням відповідальності за її розголошення.

Відповідно до статті 227 СК України усиновлювач має право на приховання факту усиновлення від дитини, яка усиновлена. Він має право вимагати нерозголошення цієї інформації особами, яким стало відомо про неї як до, так і після досягнення дитиною повноліття. Усиновлювач має право приховувати від дитини факт її усиновлення, якщо розкриття таємниці усиновлення може завдати шкоди

її інтересам. Якщо усиновлюється дитина, яка не досягла семи років, службові особи при виявленні її згоди на усиновлення зобов'язані вживати заходів щодо забезпечення таємниці усиновлення від самої дитини.

На наш погляд, недоліками даної статті є неврахування особливостей розвитку дитину до семи років. Видається доцільним у такому випадку не вживати заходів щодо забезпечення таємниці усиновлення від самої дитини, а надати допомогу у адаптації до нових умов проживання, до родинних відносин. Якщо, наприклад, коли всиновлюють дитину шестирічного віку, вона, безумовно пам'ятає попередні роки свого життя, які неможливо забути. Адже мова йде про виховання у дитячому будинку з особливими умовами проживання, при цьому не завжди сприятливими для дитини, досить важкими у плані забезпечення одягом та іграшками, необхідними для розвитку її особистості. Отже, дана стаття потребує відповідного перегляду з метою не забезпечення таємниці усиновлення від дитини, яка усвідомлює факт усиновлення, у напрямок соціальної та психологічної адаптації дитини до нових умов проживання.

Важливими для забезпечення охорони таємниці усиновлення є положення статті 228 СК України, відповідно до якої особи, яким у зв'язку з виконанням службових обов'язків доступна інформація щодо усиновлення (перебування осіб, які бажають усиновити дитину, на обліку, пошук ними дитини для усиновлення, подання заяви про усиновлення, розгляд справи про усиновлення, здійснення нагляду за дотриманням прав усиновленої дитини тощо), а також інші особи, яким став відомий факт усиновлення, зобов'язані не розголошувати її, зокрема і тоді, коли усиновлення для самої дитини не є таємним. Відомості про усиновлення видаються судом лише за згодою усиновлювача, крім випадків, коли такі відомості потрібні правоохоронним органам, суду у зв'язку з цивільною справою чи кримінальним провадженням. Особи, які розголосили таємницю усиновлення, несуть відповідальність, встановлену законом.

Проблеми, пов'язані з застосуванням положень статей 227 та 228 СК України обумовлені нематеріальним характером інформації. При розголошенні таємниці у більшості випадків досить складно буває визначити особу, яка винна у розголошенні, адже у більшості випадків розголошення відбувається в усній формі, без письмового підтвердження цього факту. Крім цього, у більшості випадків інформація передається від однієї особи іншій, що унеможливує визначення первинного джерела розголошення інформації. А особа, що довела дану інформацію про усиновлення у певних

випадках може й не знати про секретність її режиму. У будь-якому разі при розголошенні інформації вона стає загальнодоступною і ніякий розмір грошової компенсації завданої моральної шкоди не зможе сприяти відновленню стану потерпілої особи. Такі випадки свідчать про доцільність розгляду питання про скасування таємниці усиновлення взагалі та недоцільності її впровадження.

Аналіз судової практики містить деякі приклади щодо застосування зазначених статей.

Так, 30 жовтня 2008 року позивач звернулася до суду в своїх інтересах та в інтересах неповнолітнього сина, посилаючись на те, що вироком Володимир-Волинського міського суду від 7 серпня 2008 року відповідач була визнана винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 168 КК України, та їй призначено покарання у вигляді штрафу в розмірі 800 грн. за те, що вона 29 грудня 2007 року, перебуваючи на території госпрозрахункового ринку в м. Володимир-Волинському, будучи обізнаною про усиновлення позивачкою вищевказаної особи 1994 року народження, протиправно, всупереч її волі, умисно розголосила таємницю усиновлення, довівши цю інформацію до відома присутніх громадян на ринку. Такими діями відповідача їй та дитині заподіяна моральна шкода в розмірі 50000 грн., які просила стягнути на свою користь.

Рішенням Володимир-Волинського міського суду від 1 грудня 2008 року позов задоволено частково. Постановлено стягнути з відповідачки на користь позивачки 2000 грн. завданої моральної шкоди та 300 грн. за надання юридичної допомоги.

Задовольняючи позовні вимоги частково і стягуючи на її користь 2000 грн. на відшкодування моральної шкоди, суд першої інстанції зазначив у рішенні, що ним враховано вимоги розумності і справедливості та глибину душевних страждань позивача. Однак в дійсності при визначенні розміру морального відшкодування наведені обставини судом в повній мірі не враховані, а також не взято до уваги цілий ряд інших важливих для правильного вирішення справи обставин, що відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 309 ЦПК України є підставою для зміни рішення. Моральна шкода позивачці заподіяна відповідачем умисними злочинними діями, шляхом грубого та зухвалого втручання в її особисте життя та життя її сина. Розголошення такої важливої та делікатної для сім'ї конфіденційної інформації, як таємниця усиновлення вчинено відповідачем в період, коли син позивача досяг підліткового віку, який має особливості формування його особистості, у зв'язку з чим велике значення мають довірливі відносини між дитиною та матір'ю. Своїми протиправними діями відповідач фактично зруйнувала ці відноси-

ни, завдавши непоправної шкоди та надзвичайно глибоких душевних страждань сім'ї позивача, що призвело до тяжких змін в їх життєвих стосунках. Причому в даному випадку не вистачить ніяких навіть найбільших зусиль для відновлення попереднього стану відносин у сім'ї. Враховуючи такі обставини, колегія суддів апеляційного суду вважає, що розумним, виваженим і справедливим слід визнати розмір відшкодування заподіяної позивачу та її дитині моральної шкоди в сумі 5 000 грн [3].

Висновок. Викладене свідчить про актуальність перегляду існуючих положень чинного законодавства щодо таємниці усиновлення. По-перше, таємниця усиновлення фактично обмежує право

дитини на інформацію про власне походження до певного віку. По-друге, недосконалим є визначення віку, з якого у дитини з'являється право на таємницю про власне походження. По-третє, закріплення таємниці усиновлення робить проблематичним здійснення ефективного контролю органами опіки та піклування за особистими немайновими родинними відносинами у яких проживає дитина. По-четверте, досить проблематичним є визначення особи, що розголосила інформацію про таємницю усиновлення та визначення розміру моральної компенсації, адже ніяка грошова компенсація іноді не зможе відновити душевні родинні відносини та довіру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III // Голос України. – 2002. – 26 лютого. – № 38.
2. О мерах воздействия на лиц, причастных к нарушениям основополагающих прав и свобод человека, прав и свобод граждан Российской Федерации : Федеральный закон Российской Федерации № 272-ФЗ от 21.12.2012 г. // Российская газета. – 2012. – № 5975. – 29 декабря.
3. Рішення Апеляційного суду Волинської області від 05.03.2009 р. по справі № 22ц-121/09 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/3178749>

Мельник Олександр Володимирович

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ОБУМОВЛЕНІ ДІЮ ТАЄМНИЦІ УСИНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються окремі проблемні питання, пов'язані з застосуванням таємниці усиновлення. Розкриваються недоліки чинного законодавства у частині дії норм про таємницю усиновлення. Вносяться пропозиції з удосконалення режиму таємниці усиновлення.

Ключові слова: усиновлення, таємниця, інтереси, розголошення, моральна шкода.

Мельник Александр Владимирович

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ, ОБУСЛОВЛЕННЫЕ ДЕЙСТВИЕМ ТАЙНЫ УСЫНОВЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

В статье рассматриваются отдельные проблемные вопросы, связанные с применением тайны усыновления. Раскрываются недостатки действующего законодательства в части действия норм о тайне усыновления. Вносятся предложения по усовершенствованию режима тайны усыновления.

Ключевые слова: усыновление, тайна, интересы, разглашение, моральный вред.

Melnyk Oleksandr Volodymyrovych

PROBLEMATIC ISSUES ARISING ACTION SECRECY OF ADOPTION IN UKRAINE

This article discusses some issues connected with the use of the secrecy of adoption. Revealed shortcomings in the current legislation of the operation of the rules of the mystery of adoption. Proposals are being made to improve the confidentiality of adoption regime.

Key words: adoption, mystery, interests, disclosure, non-pecuniary damage.